

התחדשות ויחסי אורות וכלים

הרב 'א"ר זר"פוס¹

אמונה בי

פורים רווי בהרבה רעיונות והרבה עקרונות שאולי שייכים לימי התשובה; ה"פורים-כיפורים" שכולל הרבה הארת פנים בין אדם לחברו, משלוח מנות ומתנות לאביונים.

מדובר בראש ובראשונה בהתחדשות שמתחילה באמון שאפשר להתחדש, אמונה שאיננה פשוטה כלל ועיקר. האמונה היא קודם כל בכך שיש יכולות ואפשרויות ויש לנו את היכולת, שאכן אפשר להשתנות. אפשר להשתנות באמת, אפשר להגיע למקומות שלא שיערנו ושלא ניתן היה לשער שבכלל ניתן להגיע אליהם. צריך אולי קצת משקה, בשביל להיות 'עד-דלא-ידע' קצת, כדי ללכת לאותם מקומות שאפשר להגיע אליהם, ואני חושב שפורים זה זמן של התחדשות עצומה; לא רק במובן שבפורים עצמו ניתן להיות בהתחדשות, אלא שפורים הוא סוג של מפנה. אולי אפילו יותר משיום הכיפורים עשוי להיות מפנה – פורים יכול להוות מפנה בתודעה, באמונה עד היכן הדברים מגיעים (ויכולים להגיע).

באחת מהדרשות של הרב שג"ר, הוא מתייחס לאמירה הקבלית שיש לאדם נרנח"י. נר"נ זה הצד הנמוך, צד שיש לכל אדם נגישות אליו. לעומת זאת הח"י, החיה והיחידה, אלו המקומות בנשמה, באדם, שלא כל אחד יכול לחשוף אותם; צריך לפעמים את הרבי הגדול, הצדיק, שיכול להוציא לאור את אותם מקומות שאדם לבד לא יכול להגיע אליהם, בגלל שאין חבוש מתיר עצמו.

אבל יש גם מצבים שבהם אדם צריך להיות הצדיק של עצמו. בעבודה נכונה עם סייעתא דשמיא אדם יכול להגיע למקומות העמוקים ביותר בדמות שלו. זאת שאלת האמונה.

אמונה מבחינתי אינה עניין של מה בכך. אמונה היא האמונה של האדם בעצמו ושהאור נמצא בו, בסובייקט האנושי; זוהי אמונה שהשכינה בתוכנו ואמונה שהמקדש נמצא בתוכנו – 'וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם' – כפשוטו ממש.

1 על-פי שיעור שניתן ב-א אדר א תשס"ח. שכתוב: בנימין פילצר; עריכה: הרב אורי ליפשיץ וצביקה ויינגרטן.

היכולת של האדם לגעת במקומות הללו בנפשו ולהתקדם, לפתוח את עצמו לקווי אופק חדשים של דמיון, של דעת, של חוכמה עמוקה, של הכתר שלמעלה מן הטבע, שלמעלה מן הדמיון – היכולת הזו היא יכולת אדירה ועצומה, שמונחת לפתחנו. כל זמן שאנחנו חיים כאן בעולם – אנחנו יכולים. זאת שאלה של אמונה. אנחנו צריכים אמון בעצמנו, שאכן משהו יכול לקרות לנו, משהו יכול להשתנות בתוכנו. זאת שאלה שלא נוכל לפתור ברמת השפה והמילים, כי השפה חוסמת.

השנה יש אדר אריכתא. המשמעות של זה היא שיש הרבה זמן, זה לנשום פורים כמעט חודשיים. אני חושב שדווקא באדר אריכתא שלפנינו עכשיו עם שני אדרים, יש בכוחנו, אפשר להתחדש. השנה במיוחד, יש לי תחושות אינטואיטיביות עזות שישנה עכשיו תקופה שיכולה להיות מאוד עוצמתית, מאוד בעלת ערך לכל אחד מאיתנו וגם לכולנו יחד כחבורה.

השינוי כאור

ישנה סוגיה במסכת ברכות² שמדברת על היחס בין האור והכלים:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך, ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו: משה רבינו, מנהגו של עולם – אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר: עשה לי ארון וכלים ומשכן! כלים שאני עושה – להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקדוש ברוך הוא: עשה משכן ארון וכלים? אמר לו: שמא בצל אל היית וידעת?!

הדיון המפורסם הזה בין משה לבין בצלאל דן, בין השיטים, ביחס בין הפרספקטיבה האלוהית לזו האנושית. את ההבחנה בין הפרספקטיבות אני מוצא הרבה במפגש עם אנשים שמתלבטים האם להתארס; וכל כך למה? כי לאנשים שמתלבטים האם להתארס יש בראש כל מיני דברים: 'ומה יהיה?' 'ומה עם פרנסה?' 'ואיך יהיה, כך או אחרת'... ואז יש צורך בפרספקטיבה של משה, הפרספקטיבה האלוהית, שהארון קודם למשכן, האור קודם לכלים. הרבה פעמים אני מגלה להפתעתי שאנשים צעירים כבר שכחו את עידן הרומנטיקה, והם שואלים את השאלות הזקנות האלה של 'איך נסדר?' 'ומה יהיה?'. זה ממש מפתיע אותי. בתנועות האמיתיות, הממשיות, של

2 בבלי, ברכות נה, ע"א.

הקיום, האור תמיד קודם לכלים! יש לאדם את האינטואיציה – הוא הולך על זה, גם אם אין לו את היכולת להסביר לעצמו למה.

אחרי האור צריכים להיות גם מסודרים, לדאוג גם לכל מיני דברים נמוכים יותר, לכלים שיחזיקו את האור, אבל ברור שכאן, בסדר הזה, בפרספקטיבה האלוהית של משה – האור קודם לכלים. בצלאל נמצא בצל, בהיפוך של האור, לו יש את הפרספקטיבה של העולם הזה. בעולם הזה הכל תמונת תשליל. בעולם של הצל – 'אתה אומר לעשות ארון, אבל איפה אני אשים אותו? צריך שיהיה קודם משכן!'. זה מאוד הגיוני, זה מאוד סביר, אבל זאת הפרספקטיבה של הצל, הפרספקטיבה של העולם הזה, ויש לה מקום. אדם לא חי בעולם וירטואלי. יש בעולם גם נשיאה בעול ואחריות.

במילים אחרות: בנקודת המוצא, כמו שר' צדוק אומר בכמה מקומות, כשאדם מתחיל בלימוד התורה, יש לו סייעתא דשמיא ראשונית, ואח"כ כבר יבואו העמל והיגיעה (אך הם יגיעו בסוף). זה נכון לגבי המשכן, זה נכון לגבי אירוסין וזה נכון, למעשה, בכל ההכרעות הממשיות והמשמעותיות של האדם – החיפוש אחרי האור, אחרי ההשתנות, צריך לבוא לפני הדאגות. הדברים הללו עולים בקנה אחד גם עם התובנות שעלו בתחילת דברינו ביחס לפורים.

הרבה פעמים אנחנו שבויים במארג של הרגלים – הראש שלנו, הדמיון, עובד עם החומרים המוכרים, ולכן הוא תמיד מנסה למחזר אותם. היכולת של האדם לפרוץ את המעגל, לצאת למקום שמעולם לא היה בו קודם, היא להיות בבחינת ארון שקודם למשכן. כלומר, כל מה שאנחנו מדמיינים, מגיע מדמיון שניזון מהחומרים המוכרים, ולכן נגיע תמיד לאותה נקודה – לא נוכל להחלץ מזה. אבל אצל כל אחד קיימת גם נקודה שחורגת מהמעגל האינסופי הזה, נקודה של אור שמטרימה את השפה ואת המילים. לכל אחד יש רגעים בהם הוא מתעורר למשהו, שהוא אומר: "זהו זה, אני מחליט כך ולא אחרת". לרגעים האלה, להארות הללו, צריך להיענות. כאן בעצם חבוי הסיכוי של כל אחד מאיתנו להתחדש, מתוך הקשבה למה שבתוכנו. לא תמיד לחזור אל המוכר והידוע, אלא להיענות לאור שמטרים את הכל. בדרך כלל אנחנו פוחדים לעשות דברים שיאיימו על הסדר, על מה שאנחנו מכירים. לכן, הדברים האלו קורים בעיקר כשמהו מתערער מבחוק, כשרח"ל קורית לאדם צרה כזו או אחרת, והוא מתעשת ומשנה הכל.

אבל אין צורך להגיע לטראומה חיצונית בשביל להשתנות. אפשר להשתנות גם מתוך הקשבה עמוקה לעצמך. אנו יכולים להיות, כפי שהגדיר זאת הרב שג"ר בערוב ימיו, "נועזים בעזות דקדושה", פה בעצם חבוי הסיכוי. עזות דקדושה – זאת בדיוק הנקודה של האור שקודם לכלים.

בעלי דעה שובבים – סכלות מעט

יש גם כלים שקודמים לאור. לפעמים צריך שיהיה סדר, כך במסכת כתובות:³

תנו רבנן: יתום שבא לישא, שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה, שנאמר: "די מחסורו אשר יחסר לו", "די מחסורו" – זה הבית, "אשר יחסר" – זה מטה ושלחן, "לו" – זו אשה.

וכן הרמב"ם⁴ פסק להלכה:

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו", "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו", "מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה", אבל הטפשין מתחילין לישא אשה ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות "אשה תארש... בית תבנה... כרם תטע..." כלומר, יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך, ובברכה הוא אומר "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו".

מעניין שבנושא זה העולם לא נוהג לפי הרמב"ם. אני לא בטוח שהרמב"ם עצמו לקח את הרמב"ם איתו. על כל פנים זה מאוד יפה, שכשהרמב"ם בא להכריע להלכה, הוא אומר: "רבותי, אני אומר לכם מה הדרך הנורמלית, אדם נורמלי לוקח אחריות על עצמו! קודם דאג שתהיה לך פרנסה, שיהיה לך בית, אחרי זה תתחתן" – כמו שהדודה הפולנייה דואגת לומר. אבל אני חושב שהרמב"ם עצמו, באיזשהו מקום – אני לא יכול להוכיח את זה – אבל ברור לגמרי שמתבקשת כאן קריצת עין על הדבר הזה. כשבאים לדון ברובד ההלכתי צריך לשאול מה ההלכה, מה צריך להיות, מהו הסדר האידיאלי. והרמב"ם עונה על השאלה הזו, ואומר 'זאת דרך בעלי דעה, והטיפשים עושים הפוך'. אבל בסופו של עניין, השאלה שהאדם צריך לשאול את עצמו היא האם הוא מוכן באמת להיות טיפש? "יִקַּר מְחַכְמָה מְכַבֵּד סְכָלוֹת מְעֵט"⁵.

הזרימה של פורים היא לכיוון של ה"סכלות מעט" – לא צריך להיות טיפש יותר מדי, לא צריך להיות חסר אחריות במובן הנמוך, אבל ה"סכלות מעט" היא היא סם החיים. אם לאדם אין את הממד השובב, הממד המתפרע קצת, הממד שמרשה לעצמו,

3 סז, ע"ב.

4 הלכות דעות פרק ה, הלכה יא.

5 קהלת י, א.

אם אין לו את התנועה הזאת, הוא תמיד יהיה בדרך בעלי דעה, אבל הוא יהיה חסר דעת – הוא אמנם יעשה את כל הדברים הנכונים, אבל את זה בעצמו לא נכון לעשות.

בויקרא רבה נאמר ש"כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו"⁶, ובמקום אחר כתוב ש"כל תלמיד חכם שאין בו דיעה בהמה טובה ממנו"⁷; בין אם זו נבלה או בהמה, שני הנוסחים בוודאי לא מאוד מחמיאים, וזה בדיוק העניין: לתלמיד-חכם הזה יש ידע, אבל אין בו דעת. זה אדם שאין לו את קריצת העין של ה"סכלות מעט", הוא חי את החיים באופן מרובע, באופן מאוד שמרני (במובן הקפוא של השמרנות). כתוצאה מכך, הוא לא יכול להגיע למחוזות חפץ חדשים, אלא נשאר כלוא בתוך העולם המוכר. וזאת בדיוק ההזמנה ל"עד דלא ידע", לדעת העמוקה שב"עד דלא ידע", מה שנקרא ברד"א (=רישא דלא ידע ודלא אתידע). כלומר, זו הזמנה להגיע למקום שנמצא למעלה מן המודעות, שם בעצם נמצאת ההתחדשות – זה המקום של הכתר, של האין סופיות, שהוא למעלה מן המילים.

שלא נטעה, לא מדובר באיזה מבנה קבלי או חסידי רחוק, אלא בפשוטו ממש – במובן הקיומי הפשוט ביותר. אנחנו חוזרים לשאלה: כמה אדם מוכן באמת לערער על הסדר המוכר לו? הרב קוק אמר באחת האגרות שלו, שרק מי שמוכן להריסות גדולות יזכה לבניינים גדולים.

שורש הכלים הגבוה

החוליה הבאה בדיון היא דברי אדמו"רי חב"ד ששורש הכלים גבוה משורש האורות – לפי אדמו"ר הזקן, בכלים, כלומר בסדר עצמו, נמצאת הרדיקליות. כאן אנחנו חוזרים לרמב"ם עצמו. מתברר שהוא מתווה את ההלכה באיזשהו סדר שלמראית עין מזכיר את האמא הפולנייה, אבל במבט שני רואים שהוא יוצר כאן סדר עמוק.

זאת המטרה החלקית של הדרשות שבספר "רעים האהובים". מצד אחד, הדרשה נאמרת מתחת לחופה שמבטאת הזמנה לעולם של סדר, בו אנשים מתחתנים ורואים את הבית שלהם. החופה איננה רומנטיזציה פרועה, אלא עולם מרסן. אבל דווקא העולם המרסן הזה, הוא זה שמאפשר את החירות האינסופית, את התשוקה האינסופית, את הכמיהה האינסופית. זה בדיוק היחס שאדמוה"ז מדבר עליו, ששורש הכלי גבוה משורש האור. דווקא מי שנושא אישה בחופה וקידושין ולא חי חיים אחרים, רח"ל, דווקא הסדר הזה משמר את האפשרות, ששורש הכלי יהיה גבוה משורש האור. האור הזה מתעצם דווקא כשהוא נמצא בעולם של הריסון, בעולם של האיפוק.

6 ויקרא רבה (מרגליות) א, טו ד"ה 'דבר אחר'.

7 אליהו רבה (איש שלום) ז, ד"ה 'הביאני המלך חדריו'.

בדומה למה שנוהגים לומר בחב"ד, שהעולם של ההימנעות גבוה מהעולם של הלבביות והנעימות – דווקא ההימנעות, והקדושה שמתלווה למקום הזה, היא היא שמכוננת את האופציה של האין סופיות.

מה שאמרנו עכשיו נכון לא רק ביחס לחתונה: באים ללמוד תורה בְּישיבה – החיים בבית המדרש יכולים להיות מאוד משעממים, יכולים להיות מחזור של דברים, ניתן לראות את הלימוד כגיוון – פעם בסוגיה זו ופעם באחרת – שבסופו של דבר מתבצע בו חזרה על אותו תהליך שוב ושוב. אולם הלימוד יכול להיות אחר. מצד אחד, הלימוד עצמו הוא המסגרת והסדר, הוא הברית והחופה של היהודי עם התורה, ומצד שני, הברית הזו עצמה היא הזמנה עמוקה ביותר שלא להיגרר לשגרה. כשנמצאים בשגרה, כל אחד מאתנו חש את המצוקה בחיפוש אחר התחדשות, ולכל אחד יש את הנפילות שלו על הרקע הזה. אבל כאן בדיוק נמצא גם הסיכוי – באמון ששורש הכלי גבוה משורש האור.

חידוש כמותו

אני תמיד מנסה למצוא את נקודת החידוש במה שאני עושה, במה שאני לומד, ולא תמיד זה הולך. לפעמים אני נמצא בתקופות משעממות וירודות – גם לזה אני רגיל. אבל האמת היא שמה שאני עושה היום, גם בתקופות הלא טובות שלי, כשאין לי דיבורים (כמו שאמר רבי נחמן) – אני שואל את עצמי האם מקום ה'אין דיבורים' עצמו הוא מקום שצריך להיות בו? ואני חושב שיש חידוש גם במוכנות להימצא ב'אין דיבורים', במקום הזה, לא לקפוץ מדבר לדבר, אלא לשהות גם בשעמום ולראות שגם השעמום הוא רצונו יתברך (כלשון ר' צדוק) – זה עצמו חידוש גדול.

אלוהים פה

כשאנחנו נמצאים במצב של 'אין דיבורים', של שעמום וחזרה על עצמנו, השינוי וההתחדשות לא תלויים בנו – או שזה קורה או שזה לא קורה. אנחנו לא יכולים לעשות את ההתחדשות, כי זה לא דבר שתלוי בנו. אפשר להיפתח, להתכונן, להעריך, להאמין שאפשר, אבל מה שיקרה או לא יקרה לא תלוי בנו, זה תלוי בסייעתא דשמיא. מה שמתבקש מבחינתנו זה באמת לשהות במקום הזה של ה'אין דיבורים' ולא לברוח ממנו. רק אם האדם דבק במקום, ויודע שבמקום ש'אין דיבורים' אולי יהיו דיבורים – שהשורש של ה'אין דיבורים' הוא השורש של הדיבורים – רק כשמגיעים מהמקום הזה קיים סיכוי שמשהו יקרה.

מה אנחנו בדרך כלל עושים? כשנמאס, כשאין חשק, אז יאללה, עושים משהו אחר, עושים את חוצה ישראל. אבל אני חושב שהרבה פעמים זו ההחמצה הגדולה. יש תקופות רדומות, יש תקופות יותר משועממות ובנאליות, ולא תמיד צריך להיבהל מזה, חשוב לדעת שגם שם צריכים להיות. היכולת להיות במקום הזה, היא מה שרבי נחמן מכנה "כיבוש היצר" (לא כפשוטו) – לא להחניק את המאוויים שלי – צריך לדעת לכבוש את היצר. אפשר להיות בנעימות גם במקום המשועמם. והנעימות נובעת מכך שיש איזושהי השראה במקום הזה, השראה של אמון שמכאן יש סיכוי שמהו יצא. יש סיכוי שאלוהים מקשיב לי, שהוא נמצא איתי.

כשאני מגיע להבנה שאלוהים נמצא איתי, אני לא צריך לברוח משום מקום. אני פשוט נמצא עם עצמי, ושוהה בתוך עצמי. וכך ניתן להעלות את המקום שלפני רגע היה חסר משמעות ובנאלי. ברגע שאני מחליט שזה בעצם המקום שצריך להיות בו, כשאני כובש את היצר, מהרגע הזה אני כבר יכול להיות בנעימות, אני כבר לא לחוץ, אני כבר לא צריך לברוח.

הרבה פעמים אנחנו מנסים למצוא פתחי מילוט ברגעים כאלה. זה קורה לאדם בלימוד תורה, זה קורה לאדם ביחסים עם אשתו, לפעמים גם במצבים יותר בעייתיים – למשל, זוג שמתלבט אם להתארס או לא. יש רגעים של נפילות, של שעמום, כשהדברים לא עונים לציפיות, ואז לרוב התגובות הן תגובות חריפות: אולי זה לא זה וכו'. אני חושב שצריך לחנך את עצמנו לגישה הפוכה: דווקא הרגעים היותר נמוכים הם הרגעים שבהם אתה עומד מול עצמך באמת – בענווה שלך, בלב הטוב שלך, בכיבוש היצר, זה המקום שאם אתה יודע לשהות בו ולא בורח ממנו – אתה מקבל את עצמך, אתה יודע שזה חלק מהעניין.

צריך לגלות שצללים הם חלק מהעניין, ולא הכל אורות. וכשאתה יודע להימצא בצללים, ולהימצא שם באמת בלב טוב, בלי לחץ, בלי צורך לברוח, דווקא ההימצאות בצללים מאפשרת סיכוי. שם באמת נמצא את המבחן העמוק של האמונה, לפחות בעיני.

*

כאן הייתי רוצה לסגור את המעגל. ההשתנות של פורים מגיעה מאותו מקום. זה באמת ככה – אם אדם חי כל הזמן בפנטזיות על פורים כזה או פורים אחר, שום דבר לא יצא מזה, אין שום סיכוי שמהו יצא אם אדם ננעל מראש בכל מיני פנטזיות. צריך להיות בהווה – נהיה בלב טוב, נעשה לחיים, ויהיה טוב.